

DORADZTWO PODATKOWE

BIULETYN INSTYTUTU STUDIÓW PODATKOWYCH

W NUMERZE:

- **CO ZROBIĆ Z CHAOSEM LEGISLACYJNYM W PRAWIE PODATKOWYM?**
- **OTRZYMANIE ŚWIADCZENIA W FORMIE WALUTY WIRTUALNEJ – SKUTKI W PODATKU DOCHODOWYM**
- **NALEŻYTA STARANNOŚĆ PRACODAWCY W ŚWIELE ORZECZNICTWA TSUE**

DORADZTWO PODATKOWE

BIULETYN INSTYTUTU STUDIÓW PODATKOWYCH

p-ISSN: 1427-2008; e-ISSN: 2449-7584

Częstotliwość ukazywania się: miesięcznik

Wydawane od 1996 roku

Czasopismo jest ujęte w międzynarodowej bazie European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH+), bazach CEJSH oraz Index Copernicus.

INDEX COPERNICUS

I N T E R N A T I O N A L

ICV 2022: 81.39

<http://www.isp-bisp.pl/>

Redakcja

prof. dr hab. Witold Modzelewski – Redaktor Naczelny
Andrzej Sarna – Zastępca Redaktora Naczelnego

Rada Naukowa

prof. Rogman Achim – International Brunswick European Law School

prof. Frank Altemöller – Institute of Customs and International Trade Law University of Münster

prof. Bielajewa Natalia Anatoliewna – Akademia Celną Rosji we Władystoku

prof. dr hab. Elżbieta Chojna-Duch – Uniwersytet Warszawski

prof. dr hab. Wiesław Czyżowicz – Szkoła Główna Handlowa

prof. ALK dr hab. Hanna Kuzińska – Akademia Leona Koźmińskiego

prof. Bogdanowa Elena Leonardowna – Instytut Międzynarodowego Biznesu i Prawa w Sankt Petersburgu

prof. Wolfgang Michael – Institut für Zoll- und Außenwirtschaftsrecht an der Universität Münster

doc. JUDr. Petr Mrkvyka, Ph.D. – Masarykova Univerzita

dr hab. prof. ALK Przemysław Polański – Akademia Leona Koźmińskiego

prof. dr hab. Gertruda Uścińska – Uniwersytet Warszawski

prof. Czencow Wiktor Wasiliewicz – Uniwersytet Finansów i Cel w Dnipro

prof. Grebiennikow Aleksandr Wasiliewicz – Międzynarodowy Uniwersytet w Mińsku

prof. David Widdowson – Centre of Customs and Excise Studies w Charls University w Australii

prof. Trubicyn Konstantin Wiktorowicz – Samarski Państwowy Uniwersytet Techniczny

prof. dr hab. Jerzy Żyżyński – Uniwersytet Warszawski

Lista recenzentów

prof. dr hab. Jadwiga Glumińska-Pawlic

prof. dr hab. Elżbieta Kornberger-Sokołowska

prof. dr hab. Wanda Wójtowicz

prof. dr hab. Dominik Gajewski

prof. dr hab. Aleksander Werner

dr Krzysztof Buk

dr Dariusz Grabowski

dr Rafał Nawrot

dr Krzysztof Radzikowski

dr Beata Rogalska

dr Andrzej Dmowski

dr Wiktor Klimiuk

dr Mateusz Tchórzewski

dr Przemysław Szymczyk

dr Bartłomiej Korniluk

dr Filip Majdowski

dr Paweł Szymanek

dr Radosław Rycielski

dr Joanna Kiszka

dr Artur Bartoszewicz

dr Jakub Chowanec

Redaktor statystyczny

dr hab. Jolanta Perek-Białas

Redaktor językowy

Iwona Adamus

Skład i łamanie

Grzegorz Onufrowicz

TAX ADVISORY

TAX STUDIES INSTITUTE BULLETIN

Wersją pierwotną (referencyjną) miesięcznika „Doradztwo Podatkowe – Biuletyn Instytutu Studiów Podatkowych” jest wydanie papierowe.

Za publikację na łamach „Doradztwa Podatkowego Biuletynu Instytutu Studiów Podatkowych” **Autor otrzymuje 70 pkt.** (zgodnie z załącznikiem do komunikatu Ministra Nauki z 5 stycznia 2024 r. w sprawie wykazu czasopism naukowych i recenzowanych materiałów z konferencji międzynarodowych wraz z przypisaną liczbą punktów).

Siedziba wydawnictwa i miejsce wydania oraz adres redakcji:

Instytut Studiów Podatkowych Modzelewski i Wspólnicy

Sp. z o.o.

04-367 Warszawa, ul. Kaleńska 8

tel. 22 517 30 86

e-mail: andrzej.sarna@isp-modzelewski.pl

www.isp-bisp.pl

Dział Sprzedaży Wydawnictw

ul. Kaleńska 8

04-367 Warszawa

NIP 113-02-34-978

Rach. Bank. PEKAO SA X Oddz. Warszawa

65 1240 1095 1111 0000 0336 0556

Dział Sprzedaży Wydawnictw

tel. 22 517 30 60

fax 22 517 30 97

e-mail: wydawnictwa@isp-modzelewski.pl

Materiałów nie zamówionych redakcja nie zwraca. Zastrzega sobie prawo skracania tekstów, zmiany tytułów, wprowadzania śródtytułów oraz poprawek stylistycznych.

Przekazując tekst do redakcji Autor przenosi na wydawcę wyłączne prawo do jego publikacji – prawa autorskie i wydawnicze.

Zasady publikacji i wytyczne dla Autorów do pobrania na stronie wydawnictwa: www.isp-bisp.pl

Poglądy wyrażone i publikowane w artykułach na łamach „Biuletynu” nie mogą być traktowane jako oficjalne stanowisko organów państwowych; są one osobistymi poglądami autorów.

WSZELKIE PRAWA ZASTRZEŻONE:

kopiowanie, przedruk i rozpowszechnianie
(w całości lub części) bez zgody wydawcy zabronione.

***

Zamówienia na poszczególne numery „Biuletynu” oraz prenumeratę można realizować bezpośrednio poprzez Dział Sprzedaży Wydawnictw lub księgarnię internetową wydawnictwa: <https://isp-modzelewski.pl/sklep/>

Koszt prenumeraty rocznej 588 zł (w tym 8% VAT)

Droży Czytelnicy

Ujemny podatek należny nie jest zjawiskiem prawnym, charakteryzującym wyłącznie podatek od towarów i usług. Występuje on we wszystkich podatkach nakazujących kumulację podstawy opodatkowania i kwot podatku należnego za okresy rozliczeniowe, które obejmują również zdarzenia ze skutkiem ujemnym, czyli rodzące obowiązek lub prawo zmniejszenia „dodatniej” podstawy opodatkowania. Zdarzeniami ujemnymi są zwłaszcza: obniżki podstawy opodatkowania ex post w wyniku: udzielenia (otrzymania) rabatów, skont, zwrotów towarów, reklamacji, anulowania faktur, itp. Jeżeli wartość tych zdarzeń jest wyższa od wartości zdarzeń rodzących skutki dodatnie, albo w danym okresie rozliczeniowym występują wyłącznie zjawiska o skutkach ujemnych, występuje skumulowana ujemna podstawa opodatkowania i ujemny podatek należny za okres podatkowy. Jego zadeklarowanie rodzi prawo podatnika do zmniejszenia podatku należnego („dodatniego”) przyszłych okresów. Nie jest jakkolwiek nadpłatą i nie podlega bezpośredniemu zwrotowi przez organy podatkowe.

W przypadku podatku od towarów i usług ukształtowała się jednak praktyka „dodawania” ujemnego podatku należnego do kwoty podatku naliczonego i zwiększanie z tego tytułu zwrotów podatku, które są realnie wypłacone przez organy podatkowe. Jest to stan ewidentnie niezgodny z prawem: kwota zwrotu różnicy podatku nie może być większa od kwoty podatku naliczonego. Zgodnie z normami ustawowymi (art. 86 ustawy o VAT) oraz prawem UE podatkiem naliczonym jest suma kwot podatku należnego powstałego przy zakupach towarów i usług dokonanych przez podatnika (nabywcę). Każdy przypadek zadeklarowania oraz zwrotu różnicy podatku w wysokości większej niż kwota podatku naliczonego jest nie tylko czynem zabronionym podlegającym karze, a również wyłudzeniem środków publicznych.

Ujemny podatek należny jest obiektywnym stanem prawnym, który rodzi po stronie podatnika uprawnienie do zmniejszenia kwot dodatniego podatku należnego przyszłych okresów. Tyle i aż tyle. Nie może natomiast zwiększać kwoty zwrotu różnicy podatku, mimo że stosowane na rynku oprogramowania ewidencyjne przewidują taką możliwość. Niestety istnieje w tym zakresie zła „praktyka optymalizacyjna”: niekiedy podatnicy celowo i świadomie kreują ujemny podatek należny, który następnie jest dodany do kwoty podatku naliczonego za dany okres podatkowy (dwa minusy dają plus) i zwracany przez organy podatkowe na podstawie złożonej deklaracji jako różnica podatku. Niestety twórcy tzw. JPK_V7 oraz JPK_V7K, którzy nie grzeszą przesadną dbałością o dochody budżetowe, wprowadzili tego rodzaju pozorną „funkcjonalność”, bagatelizując jej skutek w postaci wyłudzeń zwrotów. Techniki oszustw podatkowych na tym polu są znane od lat, ale nie przeczytamy o nich w tzw. opiniotwórczych mediach. Kluczem do tych działań są faktury korygujące, które w danym okresie rozliczeń rodzą ujemny podatek należny. Faktury te wystawiane są na podmioty, które nie mają prawa do odliczenia. Ujemny podatek należny można wykreować nawet przy sprzedaży na rzecz osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej oraz rolników ryczałtowych, gdy sprzedaż ta była potwierdzona fakturą a nawet paragonem fiskalnym. Nie chcę dalej rozwijać tego wątku, aby nie być posądzonym o nieświadomy instruktaż. Problem jest jednak powszechnie znany od prawie dwudziestu lat, czyli od wejścia w życie nowej, unijnej wersji tego podatku. W latach 1993-2004, gdy obowiązywała poprzednia jego wersja, zarówno w przepisach prawa jak i w oficjalnych stanowiskach urzędowych prezentowano pogląd, że ujemny podatek należny, podobnie jak ujemną podstawę opodatkowania, można tylko rozliczyć w czasie, czyli zmniejszyć kwoty podatku należnego przyszłych okresów. Podobnie w przypadku ujemnego podatku naliczonego, który nie zwiększa kwot podatku należnego, lecz jest obowiązkowo rozliczany w czasie.

Postulat de lege ferenda jest dość prosty: należy wprowadzić przepis prawa o charakterze uściślającym, który w art. 29a ustawy o VAT dotyczącego podstawy opodatkowania, oraz w art. 86 ustawy o VAT wprowadzi uprawnienie do rozliczania w czasie ujemnego podatku należnego oraz nakaz takiego rozliczania ujemnego podatku naliczonego.

Z poważaniem
redaktor naczelny

DOI: 10.5604/01.3001.0054.3952

Instrumentalne wszczęcie postępowania dyscyplinarnego wobec profesjonalnego pełnomocnika. Sposób przestępców na obronę w postępowaniu karnym?

Instrumental initiation of disciplinary proceedings against a professional representative. A way for criminals to defend themselves in criminal proceedings?

adw. dr Mariusz Charkiewicz

Adwokat, nauczyciel akademicki w WSPiA Rzeszowska Szkoła Wyższa, wykładowca w Akademii Nauk Stosowanych w Elblągu, wykładowca w Krajowej Radzie Doradców Podatkowych, ORCID: 0000-0001-9363-988X

r.pr. Elżbieta Charkiewicz

Radca prawny, praktyk posiadający duże doświadczenie w zakresie prawa gospodarczego i karnego, wieloletni pracownik wymiaru sprawiedliwości, ORCID: 0009-0004-1930-6576

Streszczenie

Celem artykułu jest przedstawienie instytucji postępowania dyscyplinarnego stosowanego wobec adwokatów, radców prawnych, aplikantów adwokackich i aplikantów radcowskich. Zaprezentowano także zasady postępowania dyscyplinarnego, kary za przewinienia dyscyplinarne z powołaniem się na przepisy i orzeczenia krajowe, jak również międzynarodowe regulujące powyższe kwestie. Autorzy poruszają problematykę wszczynania postępowań dyscyplinarnych wobec profesjonalnych pełnomocników przez osoby posiadające w tym interes, podyktowany zazwyczaj chęcią osiągnięcia osobistych korzyści i poprawy swojej sytuacji procesowej w związku z wszczęciem takiego postępowania wobec konkretnej osoby.

Słowa kluczowe: postępowanie dyscyplinarne, instrumentalne wszczęcie, korzyść osobista, obrona w postępowaniu karnym, odpowiedzialność dyscyplinarna.

Abstract

The purpose of this study is to present the institution of disciplinary proceedings applicable to attorneys, legal advisors, attorney trainees and legal advisor trainees. The study presents the principles of disciplinary proceedings, penalties for disciplinary offenses, with reference to national and international regulations and rulings regulating the above issues. The author raises the issue of the initiation of disciplinary proceedings against professional representatives by people with an interest in it, usually dictated by the desire to achieve personal benefits in connection with the initiation of such proceedings against a specific person.

Keywords: disciplinary proceedings, instrumental initiation, personal benefits, defense in criminal proceedings, disciplinary liability.

1. UWAGI WPROWADZAJĄCE

Adwokaci, radcowie prawni, jak również aplikanci adwokacy i radcowscy podlegają odpowiedzialności dyscyplinarnej za postępowanie sprzeczne z prawem, zasadami etyki, godnością, czy za naruszenie obowiązków zawodowych¹. Osoby wykonujące zawód prawnika (zawód zaufania publicznego) powinny się cechować szczególną starannością w

swoim działaniu, zwłaszcza że ich działania wywierają bezpośrednie skutki dla osób decydujących się korzystać z ich usług jako profesjonalnego pełnomocnika. Obecnie zauważyć można kształtujące się negatywne zjawisko, a mianowicie instrumentalne wszczynanie postępowań dyscyplinarnych wobec profesjonalnych pełnomocników, inicjowanych przez byłych klientów lub ich nowych pełnomocników. Takie działanie może stanowić swoistą taktykę procesową.

W sprawach dyscyplinarnych prowadzonych wobec adwokatów lub radców prawnych orzekają sądy dyscyplinarne, będące organami samorządu zawodowego. Wobec członków tych korporacji zawodowych istnieje możliwość orzeczenia kar dyscyplinarnych w postaci upomnienia, nagany, kary pieniężnej (w granicach od półtorakrotności do dwunastokrotności minimalnego wynagrodzenia za pracę obowiązującego w dacie popełnienia przewinienia dyscyplinarnego), zawieszenia w czynnościach zawodowych adwokata lub zawieszenia prawa do wykonywania zawodu radcy prawnego na czas od 3 miesięcy do 5 lat, wydalenia z adwokatury lub pozbawienia prawa do wykonywania zawodu radcy prawnego [pociąga to za sobą skreślenie z listy adwokatów (radców prawnych) bez prawa do ubiegania się o ponowny wpis przez okres 10 lat od dnia uprawomocnienia się orzeczenia kary]².

Przykładem czynów stanowiących naruszenie obowiązków zawodowych adwokata lub radcy prawnego jest przejawianie lekceważącego stosunku wobec klienta w postaci unikania z nim osobistego kontaktu, nieodbierania telefonów, braku odpowiedzi na korespondencję, udzielania informacji nieprawdziwych, nierzetelnych lub składania obietnic w przedmiocie wyniku procesu. Takie postępowanie uznawane jest za nieliczące z godnością osób wykonujących zawód adwokata lub radcy prawnego, jak również za naruszające dobre obyczaje, a w związku z tym za szkodliwe dla samorządu adwokackiego lub radcowskiego jako obniżające ich prestiż³.

Instrumentalne podejście do klientów kancelarii, przejawiające się w sposobie ich pozyskiwania, traktowania, wykorzystywania ich interesu do realizacji własnych korzyści zgodnie z orzecznictwem Sądu Najwyższego (dalej: SN)⁴ uznane może zostać za zachowanie uzasadniające zastosowanie kary wydalenia z zawodu. Z tożsamą karą powinien również liczyć się profesjonalny pełnomocnik, który przywłaszcza kwotę pieniężną na szkodę swojego mocodawcy lub popełnia przestępstwo umyślne przeciwko wymiarowi sprawiedliwości, co jednocześnie stanowi bardzo poważny delikt dyscyplinarny⁵.

Zawód adwokata jest nierozzerwalnie związany z pojęciem zaufania publicznego. Szacunek i zaufanie są niezbędnymi przymiotami, którymi profesjonalny pełnomocnik powinien się cieszyć ze strony klienta, a nawet szerzej – w odbiorze społecznym – aby w sposób prawidłowy mógł wykonywać powierzone mu zadania. Naruszenie godności zawodu przejawia się we wszystkich zachowaniach, które poniżają go w oczach opinii publicznej lub podważają zaufanie do wykonywanego przez niego zawodu. Zachowaniem poniżającym profesjonalnego pełnomocnika w oczach opinii publicznej jest więc takie postępowanie, w którym sprzeniewierza się on swojemu zawodowemu powołaniu, wzbudza moralny sprzeciw, odrazę, oburzenie, potępienie moralne lub obyczajowe⁶. SN wskazał również, że adwokat działający z należytą uczciwością nie może się posługiwać przestępstwem w celu obrony interesów swojego klienta – takie zachowanie nie mieści się w katalogu narzędzi, którymi powinien on operować w swojej pracy. Popełnienie przestępstwa przeciwko wymiarowi sprawiedliwości pozbawia adwokata możliwości działania w środowisku związanym z wymiarem sprawiedliwości, a co za tym idzie – uzasadnia wydalenie z adwokatury⁷.

Przeważa stanowisko, zgodnie z którym surowe zasady odpowiedzialności dyscyplinarnej, odpowiednie dla wymogów zawodu zaufania publicznego, mają na celu ochronę dobra klienta⁸. Źródłem dyscypliny, a także sankcji z niej wynikających są czynniki zewnętrzne w postaci przepisów prawa mających na celu zapewnić klientom właściwy standard usług, z których korzystają, jak również zakreślić adwokatom i radcom ramy konsekwencji związanych ze świadczeniem usług prawnych⁹. Należy też podkreślić, że odpowiedzialność dyscyplinarna za uchybienie godności zawodu nie odnosi się jedynie do zachowań podejmowanych w ramach działalności zawodowej lub publicznej, lecz dotyczy też postawy adwokata lub radcy prawnego w życiu prywatnym¹⁰.

Charakterystyczna dla prawa karnego zasada określoności nie ma pełnego zastosowania w postępowaniu dyscyplinarnym ze względu na otwarty katalog przewinień dyscyplinarnych¹¹. Określenie przesłanek odpowiedzialności w sposób dość ogólny z całą pewnością wpływa na ich niejednorodną ocenę.

2. PARALELIZM ODPOWIEDZIALNOŚCI DYSCYPLINARNEJ I ODPOWIEDZIALNOŚCI KARNEJ

Stosownie do art. 95n pkt 1 p.a. i art. 74¹ pkt 1 ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. w postępowaniu dyscyplinarnym, w sprawach nieuregulowanych w tych ustawach korporacyjnych, odpowiednio stosuje się przepisy ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego¹².

Jak wynika z orzecznictwa SN, niektóre przepisy tego Kodeksu powinny być stosowane bezpośrednio, gdyż jest to uzasadnione samą treścią przywołanych przepisów, np.: „Przepisy art. 433 § 2 kpk oraz art. 457 § 3 kpk powinny być w postępowaniu dyscyplinarnym dotyczącym radców prawnych wprost stosowane [...]. Pierwszy z tych przepisów nakłada na sąd odwoławczy obowiązek rozważenia wszystkich wniosków i zarzutów wskazanych w środku odwoławczym, przepis art. 457 § 3 kpk natomiast określa wymogi treści uzasadnienia wyroku sądu odwoławczego, stanowiąc, że winna ona zawierać wskazanie, czym kierował się sąd wydając wyrok oraz dlaczego zarzuty i wnioski apelacji (odwołania) sąd uznał za zasadne albo niezasadne”¹³.

Zgodnie z art. 67 ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. postępowanie dyscyplinarne o ten sam czyn toczy się niezależnie od postępowania karnego lub postępowania dyscyplinarnego wszczętego w jednostce organizacyjnej, w której przepisy szczególne przewidują takie postępowanie. Postępowanie dyscyplinarne może być jednak zawieszono do czasu ukończenia postępowania karnego. Postępowanie dyscyplinarne, zgodnie ze stanowiskiem judykatury, powinno być zawieszono do momentu zakończenia postępowania karnego z uwagi na funkcję wyroku karnego, który obala domniemanie niewinności. Zawieszenie postępowania dyscyplinarnego pozwoli uniknąć sytuacji, w której w wyniku dwóch przeprowadzonych postępowań (postępowania dyscyplinarnego i postępowania karnego) może dojść do rozbieżnych rozstrzygnięć o winie¹⁴. Zaznaczyć jednakże należy, że istnieją poglądy odmienne, zgodnie z którymi postępowanie karne nie jest przeszkodą uzasadniającą zawieszenie postępowania dyscyplinarnego na podstawie art. 22 § 1 k.p.k.¹⁵

Zgodnie z wyrokiem SN art. 70 ust. 2 ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. ma charakter przepisu szczególnego, który wy-

łącza stosowanie art. 70 ust. 1 i art. 70 ust. 3 tej ustawy w sytuacji wyczerpania przez popełnienie przewinienia dyscyplinarnego również znamion przestępstwa. Wówczas przedawnienie dyscyplinarne (zarówno przedawnienie ścigania, jak i przedawnienie karalności) następuje w terminach określonych w ustawie karnej. Terminy określone w art. 70 ust. 3a przywołanej ustawy dotyczą jedynie tych przewinień dyscyplinarnych, które nie zawierają znamion przestępstwa¹⁶. Warto również zwrócić uwagę, że ustalenia postępowania karnego zwykle są bardziej precyzyjne w przedmiocie zbadania okoliczności czynu, warunków i motywów popełnienia czynu oraz strony podmiotowej. Organy dyscyplinarne bez wątpienia nie posiadają zbyt szerokiej możliwości śledczych.

W ostatnim czasie jest obserwowane zjawisko instrumentalnego wszczynania postępowań dyscyplinarnych wobec profesjonalnych pełnomocników. Takie postępowania inicjowane są także przez adwokatów i radców prawnych, którzy mogą mieć osobisty interes np. w zakwestionowaniu przeprowadzonych czynności w postępowaniu karnym w czasie, gdy obrońcą oskarżonego był inny adwokat (radca prawny), wobec którego następnie zostało wszczęte postępowanie dyscyplinarne. Takie działanie może mieć na celu próbę zadbania o interes klienta lub interes własny kosztem innego pełnomocnika, co z moralnego punktu widzenia określić można co najmniej jako wysoce nieetyczne, a nawet naruszające normy prawa karnego. Niektórzy profesjonalni pełnomocnicy, występujący w danej sprawie w charakterze obrońców, czynią sobie z takiego postępowania taktykę procesową, prowadzącą do generowania fałszywych dowodów, „przykrycia” swoich nieetycznych zachowań w celu osiągnięcia określonych korzyści osobistych bądź majątkowych. Takie działanie może nosić znamiona poplecznictwa, o którym mowa w art. 239 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny¹⁷.

Także działanie radcy prawnego lub adwokata, który sam znajduje się w kręgu zainteresowania prokuratury w związku ze świadczoną podejrzany (oskarżony) pomocą prawną dotyczącą zachowań będących przedmiotem postawionych im zarzutów, mające na celu doprowadzenie do zakwestionowania materiału dowodowego poprzez nakłanianie do podejmowania działań przestępczych, o których mowa w art. 233 § 1 i art. 235 § 1 k.k., i współuczestniczenie w takich działaniach, wykazuje znamiona przestępstwa poplecznictwa. Warto jednocześnie wyjaśnić, że poplecznictwa nie stanowi zachowanie mieszczące się w ramach uprawnień i obowiązków obrońcy. Obrońca może m.in. doradzać klientowi, aby nie przyznał się do winy czy też odmówił złożenia wyjaśnień bądź odpowiedzi na określone pytania. Nie wolno mu natomiast namawiać świadków do składania fałszywych zeznań ani układać podejrzanyemu (oskarżonemu) wyjaśnień. Nie stanowi poplecznictwa także odmowa udzielenia informacji (np. złożenia zeznań) w zakresie, w jakim konkretna osoba nie została zwolniona z ustawowego obowiązku zachowania takiej informacji jako tajemnicy zawodowej¹⁸.

Kiedy porusza się powyższe zagadnienia, nie sposób pominąć kwestii tajemnicy adwokackiej i tajemnicy obrończej. Tajemnica obrończa mieści się w pojęciu tajemnicy adwokackiej. Różnica polega na tym, że informacje objęte tajemnicą obrończą uzyskiwane są przez adwokata lub radcę prawnego w związku z prawem do obrony podejrzanego (oskarżonego)

bądź osoby zatrzymanej. Tajemnicę obrończą reguluje art. 178 k.p.k., zgodnie z którym nie wolno przesłuchiwać jako świadków obrońcy albo adwokata lub radcy prawnego działającego na podstawie art. 245 § 1 k.p.k. co do faktów, o których dowiedział się, udzielając porady prawnej lub prowadząc sprawę. Zeznania adwokata lub radcy prawnego, które naruszyłyby tajemnicę obrończą, nie mogą stanowić dowodu w postępowaniu.

Tajemnica obrończa obejmuje m.in. udzielenie porady prawnej, opracowanie taktyki procesowej, doradztwo prawne co do sposobu podejmowania czynności. Jej źródłem jest art. 42 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.¹⁹, gwarantujący prawo do obrony każdemu, przeciwko któremu prowadzone jest postępowanie karne. Tajemnica obrończa podlega bezwzględnej ochronie. Ponadto – inaczej niż w przypadku tajemnicy adwokackiej – obowiązek jej dochowania nie może być uchylony przez żaden podmiot zewnętrzny w stosunku do adwokata (radcy prawnego) oraz jego klienta. Ochrona tajemnicy adwokackiej jest gwarancją prawidłowego wykonywania zawodu adwokata, który bez wątpienia jest zawodem zaufania publicznego – jej celem jest ochrona zaufania mandanta²⁰. Spór odnośnie do możliwości zwolnienia adwokata z obowiązku zachowania tajemnicy adwokackiej dotyczy zakresu tajemnicy, która nie jest objęta tajemnicą obrończą, gdyż ten fragment tajemnicy zawodowej nie może być przez nikogo uchylony²¹.

Problem respektowania tajemnicy zawodowej już od dłuższego czasu pojawia się w samorządzie adwokackim oraz w samorządzie radcowskim. Systematycznie rośnie liczba przypadków, w których prokuratura występuje do sądów o uchylenie tajemnicy zawodowej, choć nie oznacza to, by ostatecznie wszystkie jej wnioski były uwzględniane, a kolejno także, by do ujawnienia tajemnicy dochodziło.

W obowiązującym stanie prawnym nie występuje spójna regulacja zakresu przedmiotowego i podmiotowego wzajemnie przenikających się norm wyznaczonych przez art. 6 p.a., art. 178 pkt 1 k.p.k., art. 180 § 2 k.p.k. oraz § 19 k.e.a.²². Nie sposób również zgodzić się z twierdzeniem, jakoby tajemnica adwokacka miała charakter bezwzględny, pomimo regulacji wynikających z ww. przepisów, w sytuacji gdy akceptuje się możliwość przesłuchania adwokata w postępowaniu sądowym na okoliczności objęte tajemnicą zawodową. Analogicznie kwestię tę należy odnieść do tajemnicy radcowskiej.

Orzecznictwo SN, będącego sądem kontrolującym kasacyjnie orzeczenia sądów dyscyplinarnych, nie pozwala na sformułowanie jednoznacznego wniosku co do zakresu przedmiotowego tajemnicy zawodowej. Sąd ten uznaje, że tajemnica zawodowa radcy prawnego obejmuje wszystko, o czym dowiedział się on, udzielając porady prawnej i prowadząc sprawę, co wyklucza możliwość złożenia przez takiego radcę prawnego zeznań w charakterze świadka w postępowaniu karnym, w którym stroną jest osoba uprzednio przez niego reprezentowana w innych postępowaniach, bez wcześniejszego zwolnienia radcy prawnego z obowiązku dochowania tajemnicy przez sąd w trybie z art. 180 § 2 k.p.k. Dotyczy to także sytuacji, w której radca prawny zeznawać miałby na wyraźną prośbę swojego klienta oraz w jego interesie odnośnie do okoliczności będących przedmiotem postępowania jawnego w sprawach innych niż karne, w szcze-

gólności gdyby dotyczyło to okoliczności związanych z negocjacjami między stronami tamtych postępowań oraz ich wzajemnych relacji²³.

SN zważył przy tym równolegle, że nie zasługuje na aprobatę teza, że dokumenty uzyskane przez adwokata od klienta, a następnie przesłane do prokuratury celem wykorzystania w prowadzonym procesie, z możliwością ujawnienia ich przed sądem i stroną przeciwną, są dokumentami, które utraciły cechę poufności i nie są objęte tajemnicą adwokacką. Zdaniem SN takie stanowisko stoi w sprzeczności z unormowaniem art. 6 ust. 1 p.a. oraz zasadą z § 19 ust. 3 k.e.a. Nie ulega wątpliwości, że wykorzystywanie w trakcie procesu przy jednoczesnej akceptacji klienta uzyskanych przez niego informacji, także w formie dokumentowej, nie może być traktowane jako naruszenie przez adwokata obowiązującej tajemnicy. Do naruszenia tajemnicy adwokackiej może dojść wówczas, gdy informacje uzyskane przez adwokata w trakcie wykonywania obowiązków zawodowych zostaną przez niego wykorzystane w innych celach niż te, które związane są z prowadzeniem przez niego powierzonej mu sprawy²⁴.

Warto zwrócić uwagę również na § 19 ust. 8 k.e.a., ustanawiający zakaz zgłaszania przez adwokata dowodu z zeznań świadka będącego adwokatem lub radcą prawnym w celu ujawnienia przez niego informacji uzyskanych w związku z wykonywaniem zawodu. Wypełnienie znamion przewinienia dyscyplinarnego, polegającego na naruszeniu powyższego zakazu, należy oceniać w odniesieniu do pierwotnej treści wniosku dowodowego zgłoszonego przez stronę. W sytuacji zgłoszenia przez adwokata dowodu z zeznań świadka będącego adwokatem spełnione są ustawowe znamiona przewinienia dyscyplinarnego w formie dokonania, a nie usiłowania²⁵. Norma ustanowiona w § 19 ust. 8 k.e.a. wykracza poza ochronę tajemnicy adwokackiej przewidzianej w art. 6 ust. 1-3 p.a. Jest to zabieg słuszny, jakiegokolwiek rozpatrywanie wniosku dotyczącego zezwolenia na przesłuchanie adwokata w postępowaniu karnym niesie bowiem ryzyko wyrażenia przez sąd zgody²⁶.

Należy podkreślić, że informacje objęte tajemnicą adwokacką, jak również obrończą są narażone na wykorzystanie nie tylko w postępowaniu karnym, lecz także w innych postępowaniach. Ochrona tajemnicy powinna się więc rozciągać też na inne procedury. W przeciwnym razie normy z zakresu tajemnicy adwokackiej i tajemnicy obrończej i ich sumienne przestrzeganie w trakcie postępowania karnego będą miały charakter jedynie pozorny ze względu na to, że te same informacje mogą być pozyskane od adwokata czy radcy prawnego w toku innych postępowań. Kwestia ochrony tajemnicy adwokackiej w postępowaniu cywilnym lub administracyjnym stanowi problem do rozwiązania przez samorząd adwokacki (radcowski)²⁷ we współpracy z ustawodawcą.

Tajemnica adwokacka nie powinna być instrumentalnie wykorzystywana do obrony praw strony w postępowaniu karnym ani tym bardziej bezpośrednio do ochrony interesów adwokatów, radców prawnych, wobec których toczą się postępowania karne. Dobro wymiaru sprawiedliwości powinno być brane pod uwagę podobnie jak dobro i prawa uczestników postępowania, w tym pokrzywdzonego.

W tym miejscu należałoby zadać pytanie, co w sytuacji, gdy to klient w wygenerowanym instrumentalnie postępowaniu

discyplinarnym fałszywie zeznaje przeciwko swojemu poprzedniemu obrońcy. W takim przypadku, co zostało już przesądzone, prawo do obrony adwokata (radcy prawnego) wyprzedza obowiązek zachowania tajemnicy adwokackiej, a nawet obrończej (nielojalnego) byłego mandanta. Wydaje się natomiast zasadne rozpoczęcie dyskusji na temat prowadzenia obrony *sensu largo* fałszywie pomawianego obrońcy, który w ocenie autorów ma pełne moralne prawo do podjęcia wobec byłego mandanta kroków prawnych, nawet na gruncie prawa karnego.

3. POSTĘPOWANIE DISCYPLINARNE

Odpowiedzialność dyscyplinarna to mechanizm pozwalający na czuwanie nad właściwym wykonywaniem zawodu adwokata lub radcy prawnego. Organami właściwymi do rozpoznawania spraw deliktów dyscyplinarnych są sądy dyscyplinarne izb adwokackich (okręgowe sądy dyscyplinarne w przypadku radców prawnych) oraz Wyższy Sąd Dyscyplinarny. Sąd dyscyplinarny izby adwokackiej rozpoznaje wszystkie sprawy jako sąd pierwszej instancji, z wyjątkiem spraw określonych w art. 85 ust. 3 p.a. Wyższy Sąd Dyscyplinarny orzeka z kolei jako sąd drugiej instancji w sprawach odwołań od orzeczeń sądów dyscyplinarnych izb adwokackich, jako sąd pierwszej instancji w sprawach dyscyplinarnych członków Naczelnej Rady Adwokackiej i okręgowych rad adwokackich oraz w innych sprawach przewidzianych przepisami ustawy.

Sąd dyscyplinarny orzeka na rozprawie lub na posiedzeniu. Rozprawa przed sądem dyscyplinarnym odbywa się jawnie, chyba że jawność rozprawy grozi ujawnieniem tajemnicy adwokackiej (radcowskiej) lub zachodzą inne wymagane przepisami prawa przyczyny wyłączenia jawności.

Adwokat lub aplikant adwokacki, jak również radca prawny lub aplikant radcowski, przeciwko któremu toczy się postępowanie dyscyplinarne lub karne, może być tymczasowo zawieszony w czynnościach zawodowych przez sąd dyscyplinarny w szczególnie uzasadnionych okolicznościach. Postanowienie o tym zawieszeniu wydaje sąd dyscyplinarny z urzędu bądź na wniosek stron.

Od orzeczeń wydanych przez Wyższy Sąd Dyscyplinarny w drugiej instancji przysługuje stronom, Ministrowi Sprawiedliwości, Rzecznikowi Praw Obywatelskich, Prezesowi Naczelnej Rady Adwokackiej, Prezesowi Krajowej Rady Radców Prawnych kasacja do SN. Orzeczenie, od którego służy kasacja, nie podlega wykonaniu do czasu wniesienia kasacji lub bezskutecznego upływu terminu na jej wniesienie.

Pojęcie sądu na gruncie Konstytucji RP oznacza jedynie organy funkcjonujące w ramach władzy sądowniczej, tak więc sądy dyscyplinarne nie są sądami w rozumieniu powyższego aktu prawnego. Realizacja zasady prawa do sądu następuje dopiero w momencie kontroli sądów dyscyplinarnych przez sądy powszechne²⁸.

Co ciekawe, sądy dyscyplinarne zostały odmiennie zakwalifikowane w art. 6 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności²⁹, zgodnie z którym każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony ustawą przy rozstrzyganiu o jego prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym albo o zasadności

każdego oskarżenia w wytoczonej przeciwko niemu sprawie karnej. Postępowanie przed sądem jest jawne, prasa i publiczność mogą być jednak wyłączone z całości lub części rozprawy sądowej ze względów obyczajowych, z uwagi na porządek publiczny lub bezpieczeństwo państwowe w społeczeństwie demokratycznym, gdy wymaga tego dobro małoletnich lub gdy służy to ochronie życia prywatnego stron albo też w okolicznościach szczególnych, w granicach uznanych przez sąd za bezwzględnie konieczne, kiedy jawność mogłaby przynieść szkodę interesom wymiaru sprawiedliwości.

W świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (dalej: ETPC) istotne jest pojęcie sądu w znaczeniu materialnym³⁰. Sąd pełni funkcję sądowniczą, a zatem rozstrzyga sprawy wchodzące w jego zakres kompetencyjny, a tym samym realizuje zasadę rządów prawa. Każdy sąd powinien spełniać zasadę niezależności, a orzekający w nim sędziowie powinni być niezawisli.

W kontekście ustaw dotyczących korporacji prawniczych niezależność władzy sądowniczej od władzy wykonawczej, jak również stron samego postępowania wynika m.in. z art. 73 ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. Sąd podlega wyłącznie ustawom, a kontrola prawidłowości orzeczeń należy do sądu wskazanego w ustawie korporacyjnej³¹.

Fakt, że postępowanie dyscyplinarne toczy się niezależnie od postępowania karnego, a także innego postępowania dyscyplinarnego, a ich wynik nie ma mocy wiążącej dla toczącego się postępowania dyscyplinarnego, podobnie jak orzeczenia sądów cywilnych lub organów administracyjnych, świadczy o autonomiczności postępowania dyscyplinarnego oraz niezawisłości osób sądczych.

Nie jest przeszkodą w uznaniu sądów dyscyplinarnych za sądy to, że członkowie sądów dyscyplinarnych nie są sędziami zawodowymi.

W rozumieniu art. 6 ust. 1 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, jak również zgodnie z orzecznictwem ETPC za sądy należy także uznać organy dyscyplinarne, tj. organy odpowiedzialności zawodowej³².

Członkami sądu dyscyplinarnego mogą być osoby niebędące zawodowymi sędziami, aczkolwiek tworzony przez nie sąd musi być niezawisły i bezstronny. Brak wyżej wskazanych cech nie gwarantuje bowiem rzetelności takiego procesu sądowego³³.

4. ZASADY POSTĘPOWANIA DISCYPLINARNEGO

W przepisach dotyczących odpowiedzialności dyscyplinarnej członków samorządu adwokackiego oraz samorządu radców prawnych odzwierciedlono podstawowe zasady postępowania karnego – jawność postępowania, dwuinstancyjność, prawo do obrony.

Jawność postępowania dyscyplinarnego przejawia się m.in. w tym, że Ministrowi Sprawiedliwości oraz osobom przez niego upoważnionym przysługuje w każdym stadium postępowania prawo do wglądu do akt i żądania informacji o wynikach postępowania dyscyplinarnego, jak również prawo do żądania prawomocnych orzeczeń dyscyplinarnych bądź postanowień wraz z aktami sprawy. O jawności świadczy też to, że rozprawa przed sądem dyscyplinarnym jest jawna, chyba że jawność rozprawy grozi ujawnieniem tajemnicy adwokac-

kiej (radcowskiej) albo zachodzą inne wymagane przepisami prawa przyczyny wyłączenia jawności.

Dwuinstancyjność postępowania z kolei przejawia się w tym, że od orzeczeń i postanowień kończących postępowanie dyscyplinarne stronom i Ministrowi Sprawiedliwości przysługuje odwołanie w terminie 14 dni od dnia doręczenia odpisu orzeczenia albo postanowienia wraz z uzasadnieniem oraz pouczeniem o terminie i sposobie wniesienia odwołania.

Zgodnie z orzecznictwem SN: „Radcy prawnemu, któremu sąd dyscyplinarny pierwszej instancji wymierzył karę zawieszenia lub pozbawienia prawa do wykonywania zawodu, przysługuje odwołanie do sądu dyscyplinarnego drugiej instancji, a gdy kara taka została orzeczona przez sąd dyscyplinarny drugiej instancji, ukaranemu przysługuje odwołanie do Sądu Najwyższego”³⁴. Tożsame stanowisko zostało wyrażone w uchwale siedmiu sędziów SN, ustanawiającej przy tym zasadę prawną³⁵.

Prawo do obrony w postępowaniu dyscyplinarnym powinno być gwarantowane na podstawie stosowanych odpowiednio przepisów Kodeksu postępowania karnego. Przejawem realizacji prawa do obrony jest możliwość ustanowienia przez obwinionego obrońcy, którym może być wyłącznie radca prawny lub adwokat.

5. KARY DISCYPLINARNE

Prawo dyscyplinarne i prawo karne należą do kategorii prawa represyjnego, w związku z czym zasady prawa represyjnego są wspólne dla wszystkich dziedzin zawierających się w nim.

Przejawem realizacji zasady *nullum crimen sine lege* jest m.in. zamknięty katalog kar dyscyplinarnych. Karami dyscyplinarnymi są upomnienie, nagana, kara pieniężna, zawieszenie prawa do wykonywania zawodu (zawieszenie w prawach aplikanta), pozbawienie prawa do wykonywania zawodu (wydalenie z aplikacji). Upomnienie jest karą zdecydowanie najłagodniejszą; kolejna w stopniu dolegliwości jest kara nagany. Obie te kary mogą zostać nałożone zarówno na adwokata (radcę prawnego), jak i na aplikanta adwokackiego (radcowskiego). Kary pieniężnej nie orzeka się w stosunku do aplikantów.

Etap wykonawczy kary pieniężnej, jak również kosztów postępowania dyscyplinarnego rodzi w doktrynie uzasadnione wątpliwości w przedmiocie możliwości i skuteczności egzekwowania orzeczonej kary – czasami jej ściągalność może być znacznie utrudniona. Nie istnieją obecnie jednoznaczne regulacje, które wskazywałyby, zgodnie z którymi przepisami powinna być prowadzona egzekucja, tj. czy zastosowanie powinny mieć regulacje dotyczące egzekucji w administracji, czy regulacje ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego³⁶.

Obok kary nagany i kary pieniężnej można orzec dodatkowo zakaz wykonywania patronatu na czas od roku do 5 lat. Zakaz wykonywania patronatu na czas od 2 do 10 lat orzeka się dodatkowo w sytuacji zawieszenia w czynnościach zawodowych.

Karą niewątpliwie najsurowszą, która może być wymierzona za przewinienie dyscyplinarne, jest pozbawienie prawa do wykonywania zawodu adwokata (radcy prawnego), a w stosunku do aplikantów adwokackich (radcowskich) – wyda-

lenie z aplikacji. W przypadku wydalenia z aplikacji następuje skreślenie z listy aplikantów bez prawa do ubiegania się o ponowny wpis na listę aplikantów adwokackich (radcowskich) lub o wpis na listę adwokatów (radców prawnych) przez okres 5 lat od dnia uprawomocnienia się orzeczenia kary wydalenia z aplikacji. Wcześniejsza regulacja odnosząca się do radców prawnych była bardziej restrykcyjna i stanowiła, że skreślenie z listy radców prawnych pociąga za sobą trwały zakaz ubiegania się o ponowny wpis na listę. Sformułowanie „bez prawa ubiegania się o ponowny wpis” zostało uznane przez Trybunał Konstytucyjny za niezgodne z art. 65 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP³⁷.

Poza ww. karami istnieją również kary za przewinienia mniejszej wagi. Przewinienia mniejszej wagi to takie czyny, za które wymierzenie kar opisanych powyżej byłoby zbyt surowe. W takiej sytuacji dziekan okręgowej rady adwokackiej lub odpowiednio dziekan rady okręgowej izby radców prawnych, na wniosek rzecznika dyscyplinarnego, może poprzestać na udzieleniu upomnienia dziekańskiego adwokatowi lub aplikantowi adwokackiemu albo ostrzeżenia radcy prawnemu lub aplikantowi radcowskiemu. Rzecznik dyscyplinarny może wystąpić z takim wnioskiem po uprawomocnieniu się postanowienia o odmowie wszczęcia postępowania dyscyplinarnego albo o umorzeniu tego postępowania. Udzielając upomnienia (ostrzeżenia), dziekan może jednocześnie zobowiązać adwokata (radcę prawnego) lub aplikanta adwokackiego (radcowskiego) do przeproszenia pokrzywdzonego lub do innego stosownego postępowania. Adwokatowi (radcy prawnemu) lub aplikantowi adwokackiemu (radcowskiemu) służy prawo do odwołania od upomnienia (ostrzeżenia) do właściwego sądu dyscyplinarnego w terminie 7 dni od udzielenia ostrzeżenia. Orzeczenie wydane na skutek odwołania pozostaje niewzruszalne.

Sytuacja obwinionego może być każdorazowo oceniana różnie z uwagi na stan faktyczny konkretnego przypadku oraz cechy indywidualne osób oceniających. Decyzja dziekana, a zatem jego stanowisko co do oceny konkretnego przewinienia nie podlega w zasadzie żadnej kontroli, co może stwarzać pole do nadużyć. Dziekan każdorazowo podczas podejmowania decyzji powinien brać pod uwagę rozmiar wyrządzonej krzywdy, stopień winy sprawcy oraz wagę danego przewinienia³⁸.

Nie istnieje ustawowe przyporządkowanie danych kar dyscyplinarnych do określonych deliktów dyscyplinarnych. Umożliwia to dość szeroką swobodę podczas oceniania okoliczności dotyczących danego czynu oraz sprawcy, jak również społecznego odbioru danego czynu. Powyższe powinno wpływać na miarkowanie orzeczonej kary, by była ona adekwatna do rodzaju naruszenia. Pod uwagę powinny być brane czynniki zarówno łagodzące, jak i obciążające, a także kontekst sytuacyjny popełnionego przewinienia. Organy dyscyplinarne wymierzają kary de facto wedle własnego uznania. Osoby oceniające (wykonujące ten sam zawód co obwiniony) powinny zawsze się kierować obiektywizmem oraz stosować rodzaj i wymiar kary odpowiednio do popełnionego czynu. Jest to o tyle istotne, że odpowiedzialność dyscyplinarna ma charakter niezależny od innych reżimów odpowiedzialności. Niewykluczenie odpowiedzialności innego rodzaju często prowadzi do zbiegu postępowań.

6. PROBLEM PRZESTĘPCZEGO WSPIERANIA PODEJRZANYCH I OSKARŻONYCH PRZEZ ADWOKATÓW I RADCÓW PRAWNYCH W CELU OSIĄGNIĘCIA KORZYŚCI MAJĄTKOWYCH I OSOBISTYCH

Adwokatura i samorząd radców prawnych mierzą się obecnie z różnymi problemami wewnętrznymi, w tym m.in. w postaci podejmowania przez ich członków praktyk mogących wypełniać znamiona poplecznictwa, mactwa procesowego, obstrukcji procesowej, tworzenia fałszywych dowodów celem wykorzystania, np. w postępowaniach karnych. Zdarza się, że profesjonalni pełnomocnicy uczestniczą w generowaniu bezpodstawnych postępowań dyscyplinarnych przeciwko innym pełnomocnikom. Powołują się przy tym na fikcyjną kolizję interesów swoich klientów itp. Niekiedy do takich praktyk posuwają się adwokaci lub radcowie prawni również w celu osiągnięcia korzyści osobistych.

Takie zachowania powinny podlegać analizie jako wypełniające znamiona przestępstw określonych m.in. w art. 233 k.k. (fałszywe zeznania), art. 235 k.k. (tworzenie fałszywych dowodów dla podjęcia ścigania o przestępstwo lub przekroczenie dyscyplinarne), art. 238 k.k. (fałszywe zawiadomienie o przestępstwie lub przewinieniu dyscyplinarnym), art. 239 k.k. (poplecznictwo – utrudnianie lub udaremnianie postępowania karnego, mające na celu pomoc sprawcy przestępstwa, w tym i przestępstwa skarbowego, w uniknięciu odpowiedzialności karnej, w szczególności poprzez ukrywanie sprawcy, tworzenie fałszywych dowodów, zacieranie śladów przestępstwa, odbywanie kary za skazanego).

Podejrzani w czasie izolacji w ramach tymczasowego aresztowania czy skazani w czasie odbywania kary pozbawienia wolności mają szerokie możliwości czasowe, które nieraz wykorzystują do budowania strategii prowadzenia obrony w postępowaniu karnym, w tym podważenia już zapadłego orzeczenia skazującego. Nie sposób przy tym pominąć udzielanych „porad” i opracowanych „strategii” przez adwokatów (radców prawnych), które mogą wypełniać znamiona przestępstw z art. 233, 235, 238 i 239 k.k. W konsekwencji tacy członkowie samorządu adwokackiego (radcowskiego) sami de facto mogą się stać sprawcami czynów zabronionych.

Jak już sygnalizowano powyżej, zdarza się, że podejrzani lub oskarżeni w ramach prowadzonej linii obrony w sposób instrumentalny inicjują postępowania dyscyplinarne wobec swoich byłych obrońców. Ma to być w ich ocenie skuteczna metoda podważenia dotychczas zgromadzonego materiału dowodowego z udziałem tego obrońcy, a w konsekwencji podważenia ustaleń postępowania przygotowawczego lub sądowego. Osoby te prezentują wówczas stanowisko, że wyjaśniały co innego, niż myślały, lub że pozostawały w niewiedzy co do przeprowadzonych dowodów (nawet jeśli miały dostęp do całości akt sprawy) bądź że były zmuszane do składania wyjaśnień o określonej treści. Taka „ewolucja” stanowiska podejrzanych i wszczynanie postępowań dyscyplinarnych z powodu rzekomego zaistnienia kolizji w obronie co najmniej dwóch współpodejrzanych powinny być oceniane przez organy dyscyplinarne (rzeczników i sądy) szczególnie wnikliwie, przez pryzmat całości zgromadzonego materiału

dowodowego, nie zaś tylko ich finalnych wyjaśnień, w których zaprzeczają tym składanym poprzednio.

Na marginesie należy zauważyć, że takie działanie podejrzanych (oskarżonych) w określonych uwarunkowaniach danej sprawy może mieć znaczenie dla kwestii ponownego stosowania tymczasowego aresztowania, jeżeli środek ten został wobec nich uchylony na podstawie złożonych przez nich uprzednio wyjaśnień, które następnie zaczęli kwestionować. Działanie to może być bowiem oceniane jako noszące znamiona matactwa procesowego.

Powyżej opisanej praktyki nie należy tolerować, gdyż godzi ona zarówno w dobro fałszywie oskarżanego obrońcy, jak i w dobro szeroko pojętego wymiaru sprawiedliwości, a w przypadku gdy tłem dla bezzasadnie wygenerowanego postępowania dyscyplinarnego są procesy karnoskarbowe – godzi także w interes Skarbu Państwa. W interesie Skarbu Państwa i wymiaru sprawiedliwości, jak również w interesie samorządów zawodowych radców prawnych i adwokatów, skupiających osoby wykonujące zawody zaufania publicznego, współrealizujących zasadę państwa prawa, jest zapobieganie tego typu działaniom.

Rzecznicy dyscyplinarni powinni mieć świadomość istnienia zagrożenia w postaci podejmowania prób instrumentalnego wykorzystywania postępowań dyscyplinarnych przez przestępców i nie powinni pozostawać na nie obojętni. W zakresie odgrywanej roli są oni bowiem funkcjonariuszami publicznymi, których zadaniem jest stanie na straży praworządności oraz czuwanie nad tym, aby sprawca przewinienia dyscyplinarnego poniósł odpowiedzialność prawną, a osoba niewinna nie została do tej odpowiedzialności pociągnięta. Rzecznicy dyscyplinarni nie powinni dopuszczać do tego, aby przez popadanie w rutynę i automatyzm pewnych czynności lub podejmowanych decyzji stawać się „narzędziem” w rękach przestępców, służącym do osiągnięcia przez nich określonych celów procesowych.

Rzecznicy dyscyplinarni z uwagi na przyznane im kompetencje do wszczynania i prowadzenia postępowań dyscyplinarnych przyjmują na siebie szczególną odpowiedzialność wykonywania ich w sposób rzetelny, zgodny z ich przeznaczeniem. Uchybienia w tym zakresie, przybierające postać niedopełnienia obowiązków bądź przekroczenia uprawnień, w zależności od stopnia ich natężenia mogą być rozpatrywane w kategoriach czynu z art. 231 k.k., a w skrajnych przypadkach niewykluczone, że nawet w kategoriach art. 228 k.k. Jako jeden z aspektów niedopełnienia obowiązków można rozpatrywać w sposób oczywisty bezzasadne oddalenie wniosków dowodowych bądź w sposób oczywisty bezzasadne pomijanie (tj. nieodnoszenie się) dowodów wskazujących na niewinność obwinionego, a uwzględnianie tylko dowodów przeciwnych, tworzonych przez byłych klientów (podejrzanych bądź oskarżonych) na potrzeby danego postępowania dyscyplinarnego.

Mimo że organy postępowania dyscyplinarnego nie mają tak szerokich atrybutów, które przysługują organom ścigania i sądom powszechnym w postępowaniu karnym³⁹, to jednak – z uwagi na ich samodzielność (art. 86 p.a.) – tym większa spoczywa na nich odpowiedzialność za rzetelne wypełnianie swojej funkcji. Należy także stanowczo podkreślić, że takie rażące działanie, sprzeczne z podstawowymi zasadami po-

stępowania karnego, w określonych uwarunkowaniach może wykraczać poza granicę tzw. błędów proceduralnych, które co do zasady – w normalnym toku postępowania – podlegają wyeliminowaniu na dalszym, sądowym jego etapie. Działanie takie może zatem wypełniać znamiona wskazane powyżej czynu przekroczenia uprawnień bądź niedopełnienia obowiązków (art. 231 k.k.). Może też rodzić uzasadnione podejrzenia o ewentualną podatność na zachowania korupcyjne.

Przedstawione zagrożenia dla prawidłowego funkcjonowania korporacyjnego systemu odpowiedzialności dyscyplinarnej dotyczą rzecz jasna nie tylko rzeczników dyscyplinarnych, ale również sędziów sądów dyscyplinarnych. Dlatego tak ważne jest wnikliwe i indywidualne traktowanie przez nich każdej sprawy, w której prowadzą czynności bądź ostatecznie orzekają. Działanie organów dyscyplinarnych z pominięciem ryzyka opisanego w niniejszym artykule, z pominięciem nowych „taktyk” podejmowanych przez przestępców w celu polepszenia swojej sytuacji procesowej, jawi się jako nieprofesjonalne, a w niektórych sytuacjach rodzące obawy o intencjonalne łamanie przepisów.

7. WNIOSKI

Obowiązująca formuła odpowiedzialności dyscyplinarnej nie jest jednolita i przejrzysta. Odpowiedzialność dyscyplinarna zbudowana jest na podstawie różnych regulacji prawnych, których wzorzec stosowania nie jest uniwersalny. Mimo że zdaje się, że odpowiedzialność dyscyplinarna adwokatów, radców prawnych, aplikantów adwokackich i aplikantów radcowskich jest unormowana zgodnie z zasadami rzetelnego procesu, a w polskich regulacjach odzwierciedlenie znajdują również przepisy prawa międzynarodowego, postępowania dyscyplinarne (wszczynanie ich w sposób instrumentalny) mogą niestety stanowić narzędzie w rękach przestępców. Instrument taki może posłużyć im do próby zaspokajania swoich interesów, np. w postępowaniu karnym, w którym chcą podważyć dokonywane dotychczas czynności z udziałem obrońcy lub osiągnąć inny określony rezultat procesowy. Postępowanie dyscyplinarne może stanowić narzędzie również w rękach adwokatów (radców prawnych), którzy z powodu chęci osiągnięcia osobistych korzyści, choć sami dopuszczają się przewinień dyscyplinarnych, a nawet są współpodejrzanymi, współuczestniczą ze swoimi klientami w inicjowaniu postępowań dyscyplinarnych wobec kolegów z tego samego lub pokrewnego samorządu.

Organy dyscyplinarne z uwagi na powyższe zagrożenia powinny więc procedować ściśle na podstawie obowiązujących je przepisów prawa, w tym stosowanych odpowiednio przepisów Kodeksu postępowania karnego i Kodeksu karnego oraz zawartych w nich zasad, co może uchronić je przed błędami, do których popełnienia podstępnie chcieliby doprowadzić podejrzani (oskarżeni) w odrębnym procesie karnym, byli klienci obwinianego adwokata (radcy prawnego).

Przypisy

¹ Zob. art. 80 ustawy z dnia 26 maja 1982 r. – Prawo o adwokaturze (tekst jednolity Dz.U. z 2022 r. poz. 1184 ze zm., dalej: p.a.) oraz art. 64 ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych (tekst jednolity Dz.U. z 2022 r. poz. 1166, dalej: ustawa z dnia 6 lipca 1982 r.).

- ² Zob. art. 81 p.a. oraz art. 65 ustawy z dnia 6 lipca 1982 r.
- ³ Zob. orzeczenie Wyższego Sądu Dyscyplinarnego z dnia 19 stycznia 2002 r., WSD 56/01, <https://wsd.adwokatura.pl/rejstry/show/orzeczenie-wsd-z-dnia-19-stycznia-2001r-1586>, dostęp: 19.02.2024.
- ⁴ Postanowienie SN z dnia 9 lutego 2017 r., SDI 89/16, LEX nr 2255436.
- ⁵ Wyroki SN:
- 1) z dnia 24 września 1997 r., III SZ 2/97, <http://www.sn.pl/sites/orzecznicтво/orzeczenia1/iii%20sz%202-97.pdf>, dostęp: 19.02.2024;
- 2) z dnia 25 czerwca 2019 r., II DSI 14/19, [http://www.sn.pl/sites/orzecznic.twimg/OrzeczeniaHTML/ii%20dsi%2014-19.docx.html](http://www.sn.pl/sites/orzecznicтво/OrzeczeniaHTML/ii%20dsi%2014-19.docx.html), dostęp: 19.02.2024.
- ⁶ Tamże.
- ⁷ Tamże.
- ⁸ *Etyka prawnicza. Stanowiska i perspektywy*, red. H. Izdebski, P. Skuczyński, Warszawa 2013, https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/14587/Etyka_prawnacza_stanowiska_i_perspektywy_3.pdf, dostęp: 19.02.2024, s. 277.
- ⁹ S. Jedynek, *Mały słownik etyczny*, Bydgoszcz 1994, s. 52.
- ¹⁰ Z. Klatka, *Ustawa o radcach prawnych. Komentarz*, Warszawa 1999, s. 357 i nast.
- ¹¹ P. Przybysz, *Prawo do sądu w sprawach dyscyplinarnych*, „Państwo i Prawo” 1998, z. 8, s. 68.
- ¹² Tekst jednolity Dz.U. z 2024 r. poz. 37, dalej: „Kodeks postępowania karnego” lub „k.p.k.”.
- ¹³ Wyrok SN z dnia 25 lipca 2013 r., SDI 12/13, LEX nr 1363207.
- ¹⁴ K. Łuniewska, *Odpowiedzialność dyscyplinarna radców prawnych i aplikantów radcowskich w obliczu zasad rzetelnego procesu*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2017, t. 22, nr 1, https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/5697/1/BSP_22_1_K_Luniewska_Odpowiedzialnosc_dyscyplinarna_radcow_prawnych_i_aplikantow_radcowskich_w%20obliczu_zasad_rzetelnego_procesu.pdf, dostęp: 19.02.2024.
- ¹⁵ W. Kozielowicz, *Odpowiedzialność dyscyplinarna sędziów, prokuratorów, adwokatów, radców prawnych i notariuszy*, wyd. 1, Warszawa 2012, s. 71-72.
- ¹⁶ Wyrok SN z dnia 15 lipca 2010 r., SDI 13/10, LEX nr 1615611.
- ¹⁷ Tekst jednolity Dz.U. z 2024 r. poz. 17, dalej: „Kodeks karny” lub „k.k.”.
- ¹⁸ M. Szewczyk, A. Wojtaszczyk, W. Zontek, *Komentarz do art. 239, w: Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Część II*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2017.
- ¹⁹ Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm., dalej: Konstytucja RP.
- ²⁰ Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 29 października 2013 r., II AKz 330/13, „Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Szczecinie” 2014, nr 2, poz. 75.
- ²¹ A. Gaberle, *Dowody w sądowym procesie karnym. Teoria i praktyka*, Warszawa 2010, s. 326.
- ²² Zbiór Zasad Etyki Adwokackiej i Godności Zawodu (Kodeks Etyki Adwokackiej), tekst jednolity ogłoszony na podstawie uchwały Naczelnej Rady Adwokackiej nr 17/2021 z dnia 26 czerwca 2021 r., http://www.nra.pl/admin/wgrane_dokumenty/20210701kodeksetykiadwokackiej-tekst-jednolity.pdf, dostęp: 19.02.2024, dalej: k.e.a.
- ²³ Postanowienie SN z dnia 15 listopada 2012 r., SDI 32/12, LEX nr 1231613.
- ²⁴ Wyrok SN z dnia 20 grudnia 2007 r., SDI 28/07, LEX nr 568835.
- ²⁵ Postanowienie SN z dnia 12 grudnia 2014 r., SDI 44/14, LEX nr 1565786.
- ²⁶ Ł. Chojniak, *Ochrona informacji objętych tajemnicą adwokacką w toku postępowania karnego*, „Palestra” 2019, nr 7-8, <https://palestra.pl/pl/czasopismo/wydanie/7-8-2019/artukul/ochrona-informacji-objetych-tajemnica-advokacka-w-toku-postepowania-karnego>, dostęp: 19.02.2024.
- ²⁷ Tamże.
- ²⁸ W. Bujko, *Postępowanie dyscyplinarne*, w: *Zawód radcy prawnego. Historia zawodu i zasady jego wykonywania*, red. A. Bereza, wyd. 2, Warszawa 2011, s. 242.
- ²⁹ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2, Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.
- ³⁰ Wyrok ETPC z dnia 29 kwietnia 1988 r. w sprawie 10328/83 Bellilos przeciwko Szwajcarii, LEX nr 81048.
- ³¹ K. Łuniewska, dz. cyt.
- ³² Orzeczenie ETPC z dnia 23 czerwca 1981 r. w sprawie 7238/75 Le Compte, Van Leuven i De Meyere przeciwko Belgii, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-62080> (franc.), dostęp: 19.02.2024.
- ³³ M.A. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Komentarz do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*, Warszawa 2021, art. 6.
- ³⁴ Postanowienie SN z dnia 7 września 1995 r., I PA 1/95, LEX nr 23564.
- ³⁵ Uchwała siedmiu sędziów SN z dnia 20 lipca 1987 r., III PZP 25/87, OSNC 1988, nr 5, poz. 54.
- ³⁶ Tekst jednolity Dz.U. z 2023 r. poz. 1550 ze zm. Zob. W. Sarnowski, *Postępowanie dyscyplinarne*, „Radca Prawny” 2004, nr 4, s. 26.
- ³⁷ Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 13 października 2010 r., K 1/09, OTK ZU 8A/2010, poz. 90.
- ³⁸ K. Kwapisz, *Ustawa o radcach prawnych. Komentarz*, Warszawa 2011.
- ³⁹ Wyrok SN z dnia 1 października 2004 r., SDI 33/04, LEX nr 568845.

Bibliografia

Literatura

- Bujko W., *Postępowanie dyscyplinarne*, w: *Zawód radcy prawnego. Historia zawodu i zasady jego wykonywania*, red. A. Bereza, wyd. 2, Warszawa 2011.
- Chojniak Ł., *Ochrona informacji objętych tajemnicą adwokacką w toku postępowania karnego*, „Palestra” 2019, nr 7-8, <https://palestra.pl/pl/czasopismo/wydanie/7-8-2019/artukul/ochrona-informacji-objetych-tajemnica-advokacka-w-toku-postepowania-karnego>, dostęp: 19.02.2024.
- Etyka prawnicza: stanowiska i perspektywy*, red. H. Izdebski, P. Skuczyński, Warszawa 2013, https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/14587/Etyka_prawnacza_stanowiska_i_perspektywy_3.pdf, dostęp: 19.02.2024.
- Gaberle A., *Dowody w sądowym procesie karnym. Teoria i praktyka*, Warszawa 2010.
- Jedynek S., *Mały słownik etyczny*, Bydgoszcz 1994.
- Klatka Z., *Ustawa o radcach prawnych. Komentarz*, Warszawa 1999.
- Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Część II*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2017.
- Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzošek, wyd. elektroniczne, 2023, LEX.
- Kodeks karny. Przepisy stosowane w sprawach medycznych. Komentarz*, red. R. Tymiański, Warszawa 2023.
- Kozielowicz W., *Odpowiedzialność dyscyplinarna sędziów, prokuratorów, adwokatów, radców prawnych i notariuszy*, wyd. 1, Warszawa 2012.
- Kwapisz W., *Ustawa o radcach prawnych. Komentarz*, Warszawa 2011.
- Łuniewska K., *Odpowiedzialność dyscyplinarna radców prawnych i aplikantów radcowskich w obliczu zasad rzetelnego procesu*, „Białostockie Studia Prawnicze” 2017, t. 22, nr 1, https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/5697/1/BSP_22_1_K_Luniewska_Odpowiedzialnosc_dyscyplinarna_radcow_prawnych_i_aplikantow_radcowskich_w%20obliczu_zasad_rzetelnego_procesu.pdf, dostęp: 19.02.2024.
- Nowicki M.A., *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Komentarz do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*, Warszawa 2021.
- Przybysz P., *Prawo do sądu w sprawach dyscyplinarnych*, „Państwo i Prawo” 1998, z. 8.
- Sarnowski W., *Postępowanie dyscyplinarne*, „Radca Prawny” 2004, nr 4.
- Surkont M., *Łapownictwo*, Sopot 1999.
- Szewczyk M., Wojtaszczyk A., Zontek W., *Komentarz do art. 239, w: Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Część II*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2017.
- Zawadzki K., *Postępowanie dyscyplinarne w sprawach adwokatów*, „Palestra” 1965, nr 1 (85), [https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Palestra/Palestra-r1965-t9-n1\(85\)/Palestra-r1965-t9-n1\(85\)-s1-7/Palestra-r1965-t9-n1\(85\)-s1-7.pdf](https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Palestra/Palestra-r1965-t9-n1(85)/Palestra-r1965-t9-n1(85)-s1-7/Palestra-r1965-t9-n1(85)-s1-7.pdf), dostęp: 20.02.2024.
- Zawód radcy prawnego. Historia zawodu i zasady jego wykonywania*, red. A. Bereza, Warszawa 2011.
- Akty prawne
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.
- Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie

- Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2, Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.
- Ustawa z dnia 1 marca 2018 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu, tekst jednolity Dz.U. z 2023 r. poz. 1124 ze zm.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, tekst jednolity Dz.U. z 2024 r. poz. 17.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, tekst jednolity Dz.U. z 2024 r. poz. 37.
- Ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych, tekst jednolity Dz.U. z 2022 r. poz. 1166.
- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, tekst jednolity Dz.U. z 2023 r. poz. 1550 ze zm.
- Ustawa z dnia 26 maja 1982 r. – Prawo o adwokaturze, tekst jednolity Dz.U. z 2022 r. poz. 1184 ze zm.
- Orzecznictwo
- Orzeczenie ETPC z dnia 23 czerwca 1981 r. w sprawie 7238/75 Le Comp-te, Van Leuven i De Meyere przeciwko Belgii, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-62080> (franc.), dostęp: 19.02.2024.
- Orzeczenie Wyższego Sądu Dyscyplinarnego z dnia 19 stycznia 2002 r., WSD 56/01, <https://wsd.adwokatura.pl/rejestry/show/orzeczenie-ws-d-z-dnia-19-stycznia-2001r-1586>, dostęp: 19.02.2024.
- Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 29 października 2013 r., II AKz 330/13, „Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Szczecinie” 2014, nr 2, poz. 75.
- Postanowienie SN z dnia 7 września 1995 r., I PA 1/95, LEX nr 23564.
- Postanowienie SN z dnia 9 lutego 2017 r., SDI 89/16, LEX nr 2255436.
- Postanowienie SN z dnia 12 grudnia 2014 r., SDI 44/14, LEX nr 1565786.
- Postanowienie SN z dnia 15 listopada 2012 r., SDI 32/12, LEX nr 1231613.
- Postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 13 października 2010 r., K 1/09, OTK ZU 8A/2010, poz. 90.
- Uchwała siedmiu sędziów SN z dnia 20 lipca 1987 r., III PZP 25/87, OSNC 1988, nr 5, poz. 54.
- Wyrok ETPC z dnia 29 kwietnia 1988 r. w sprawie 10328/83 Belilos przeciwko Szwajcarii, LEX nr 81048.
- Wyrok SN z dnia 1 października 2004 r., SDI 33/04, LEX nr 568845.
- Wyrok SN z dnia 15 lipca 2010 r., SDI 13/10, LEX nr 1615611.
- Wyrok SN z dnia 20 grudnia 2007 r., SDI 28/07, LEX nr 568835.
- Wyrok SN z dnia 24 września 1997 r., III SZ 2/97, <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/orzeczenia1/iii%20sz%202-97.pdf>, dostęp: 19.02.2024.
- Wyrok SN z dnia 25 czerwca 2019 r., II DSI 14/19, <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/OrzeczeniaHTML/ii%20dsi%2014-19.docx.html>, dostęp: 19.02.2024.
- Wyrok SN z dnia 25 lipca 2013 r., SDI 12/13, LEX nr 1363207.
- Inne źródła
- Zbiór Zasad Etyki Adwokackiej i Godności Zawodu (Kodeks Etyki Adwokackiej), tekst jednolity ogłoszony na podstawie uchwały Naczelnej Rady Adwokackiej nr 17/2021 z dnia 26 czerwca 2021 r., http://www.nra.pl/admin/wgrane_dokumenty/20210701kodeksetykiadwokackiej-tekst-jednolity.pdf, dostęp: 19.02.2024.